

Diarienummer
2012/20163-1

LANTMÄTERIMYNDIGHETEN
Uppsala kommun
Ink 2012 -09- 24
D.nr: 2012/70308

0380-P2012/13

**Områdesbestämmelser för Bladåkers kyrkomiljö,
Uppsala kommun**
Normalt planförfarande

LAGA KRAFT 2012-07-12

Handläggare: Dan Thunman, telefon: 018- 727 4632

UPPSALA KOMMUN
PLAN- OCH BYGGNADSNÄMNDEN

Postadress: Uppsala kommun, • 753 75 UPPSALA •

Besöksadress: Stadshuset, Vaksalagatan 15

Telefon: 018 – 727 00 00 • Fax: 018 – 727 46 61 • E-post: plan-byggnadsnamnden@ uppsala.se

Hemsida: www. uppsala.se

Innehåll

Handlingar	1
Tidigare ställningstagande samt områdesbestämmelsernas syfte och huvud- drag	1
Lägesbeskrivning samt motiv för avgränsning	2
Kulturminneslagen	2
Övrig lagstiftning	2
Områdets förutsättningar	4
Områdets karaktär Några nedslag i Bladåkers historia	
Bestämmelser	12
Byggnaders placering och utformning Bygglovplikt	
Områdesbestämmelsernas förenlighet med Översiktsplan och Miljöbalken	13
Översiktsplan Miljöbalken	

PLANBESKRIVNING

HANDLINGAR

Antagandehandlingar

Planhandling

- Plankarta med bestämmelser
- Planbeskrivning med illustrationer

Övriga handlingar

Under planarbetet har dessutom följande handlingar upprättats:

- Fastighetsförteckning*

Medverkande

Historiska kartor har tagits fram av Upplandsmuseet.

TIDIGARE STÄLLNINGSTAGANDEN SAMT

OMRÅDESBESTÄMMELSERNAS SYFTE OCH HUVUDDRAG

Bladåkers kyrkomiljö har höga kulturhistoriska och upplevelsemässiga värden.

Den ingår därför i ett större område av riksintresse för kulturmiljövården.

Dessutom har kyrkomiljön klassificerats som miljö som särskilt väl illustrerar områdets kulturhistoriska innehåll.

Sedan 1967 gäller ett förordnande till skydd för landskapsbilden (enligt 19 § naturvårdslagen och 122 § byggnadslagen). Detta förordnande rubriceras *Nybygggnadsförbud m.m.* och innebär att det inte är tillåtet att uppföra nya byggnader inom det avgränsade området utan länsstyrelsens tillåtelse. Dessutom får inte anläggning av vägar, dragning av luftledningar, trädfällning, anordnande av upplag samt schaktning och fyllning eller annan liknande åtgärd ske utan länsstyrelsens tillstånd om åtgärden skulle innebära väsentlig ändring av befintligt höjdläge eller befintlig vegetation.

Både naturvårdslagen och byggnadslagen har sedan länge ersatts av nyare lagstiftning, men det kombinerade förordnandet för kyrkomiljön i Bladåker gäller fortfarande. Byggnadsnämnden gav därför 2011 stadsbyggnadskontoret i uppdrag att inleda arbetet med områdesbestämmelser som ska ersätta skyddet för landskapsbilden. I områdesbestämmelserna har kyrkomiljöns kulturhistoriska och miljöskapande värden preciserats och områdesgränsen justerats. För att inrymma delar av de tillståndspliktiga åtgärder som ska upphöra har bygglovsplikten utökats. Dessutom finns krav på hänsyn till den befintliga bebyggelsen vid nya byggnaders placering och utformning samt varsamhetskrav rörande ändring av kulturhistoriskt värdefulla byggnader.

En övergripande ambition med områdesbestämmelserna är att skapa underlag för en bra dialog i plan- och byggfrågor som rör kulturmiljön och därmed säkerställa områdets kulturhistoriska och upplevelsemässiga värden. Därmed tillgodoses intentionerna med kommunens översiktsplan rörande värdefulla kyrkomiljöer.

Enligt Uppsala kommuns Miljöprogram, antaget av KF 2006-03-27, ska värdefulla kulturmiljöer såväl historiska som estetiska bevaras. Syftet med områdesbestämmelserna är att verka i denna riktning.

Uppsala läns kulturminnesvårdsprogram, *Bygd att vårda* och Upplandsmuseets kulturhistoriska bebyggelseinventering (1988) har varit vägledande för arbetet. Vidare har skriften *Kulturmiljöer i Uppsala kommun* fungerat som underlagsmaterial liksom artiklar på Wikipedia. Upplandsmuseet har via lantmäteriets arkiv bidragit med lämpligt urval av historiskt kartmaterial

LÄGESBESKRIVNING SAMT MOTIV FÖR AVGRÄNSNING

Områdesbestämmelserna omfattar Bladåkers kyrkomiljö med bland annat delar av bybebyggelse, f.d. sockenstuga, skolhus och lärarbostäder samt delar av byns inägor. Gränsen har dragits så att denna helhet kan uppfattas, bevaras och utvecklas.

KULTURMINNESLAGEN

Kyrkobyggnaden, kyrkotomten och begravningsplatsen är skyddade enligt 4 kap lag om kulturminnen m.m. Inom eller i anslutning till området finns registrerade fornminnen. Samtliga fornminnen som finns registrerade på Riksantikvarieämbetets informationssystem för fornminnen finns markerade på kartan. Fornlämningar är skyddade enligt 2 kap lagen om kulturminnen m.m. (KML). Där framgår även att till varje fast fornlämning hör också ett så stort område på marken som behövs för att bevara fornlämningen och ge den tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse.

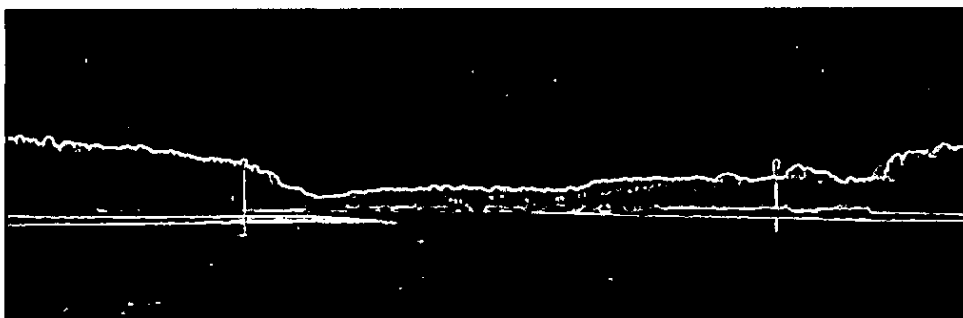
ÖVRIG LAGSTIFTNING

Inom planområdet finns två markavvattningsföretag (Övre Olandsåns Vattenledningsföretag av år 1961 och Norrgarns torrläggingsföretag av år 1950 och 1945) som i enlighet med miljöbalken ska visas hänsyn.

Om jordbruksfastigheter berörs vid fastighetsbildning kräver fastighetsbildningslagen (1970:988) att åtgärder som vidtas enligt denna lag tar hänsyn till att vården av kulturmiljön främjas.

Flyfoto med bestämmeområdet markerat

De gamla ängsmarkerna söder om kyrkan har sedan länge övergått till åker. I fonden syns kyrkan

OMRÅDETS FÖRUTSÄTTNINGAR

Områdets karaktär (ur beskrivningen av riksintresset Bladåker)

Bladåkers kyrkomiljö ligger inom ett större område av riksintresse för kulturmiljövården. Riksintresset omfattar de centrala delarna av Bladåkers socken, en herrgårdspräglad dalgångsbygd mellan Olandsån i norr och sjön Söder-Giningen i söder. Den smala, flacka dalgången är i sin helhet uppodlad. Fram till herrgårdarna leder långa alléer. De närmaste omgivningarna präglas av backar rika på ädellövsträd. I skogskanten längs dalgångens östra sida, mellan Ola by och Bladåkers by, slingrar sig den gamla landsvägen fram i sin ursprungliga sträckning. Norrgarn och Rungarn omtalas som sätesgårdar redan på 1400-talet. På 1600-talet fick Rungarn sin nuvarande omfattning då gårdarna Västra Rungarn och Sundsgärdet sammanlades i ett säteri. Norrgarn bildades som storgård i början av 1700-talet, då säteriet lade samtliga hemman inom Norrgarns by under sig. På ett bergskrön vid Husholmen intill Norr-Giningens strand finns bebyggelse lämningar som möjligen kan härröra från den medeltida sätesgården Norrgarn. Som belägg för en forntida bebyggelse i området finns ett flertal stora gravfält från äldre och yngre järnålder. Av de ursprungliga byarna i området återstår idag Bladåkers by, Ignesta och Ola. Ola har genom tiderna varit socknens största by.

Bladåkers by och kyrkomiljö är väl sammanhållen i det öppna landskapet. Bebyggelsen är belägen på en flack moränhöjd mitt i den smala dalgången som sträcker sig i nord-sydlig riktning från Olandsån till sjön Söder-Giningen. Mot öster övergår det öppna landskapet i vidsträckta skogsområden. Längs dalgångens östra sida löper en äldre väg, norrut mot Gimo. Vid kyrkan finns en vägkorsning mot Norrgarn. Kyrkoplatsens funktion som sockencentrum markeras även av de två skolhusen, av vilka det ena tjänat som sockenstuga. Kyrkan är placerad så att den syns på långt håll. De ljusa putsfasaderna står i tydlig kontrast mot den övriga, lägre bebyggelsen som domineras av röda träfasader och sadeltak med rött tegel.

Kyrkan sedd från väster. Hitom kyrkan syns delar av den gamla ängsmarken som senare dikades och blev åkermark.

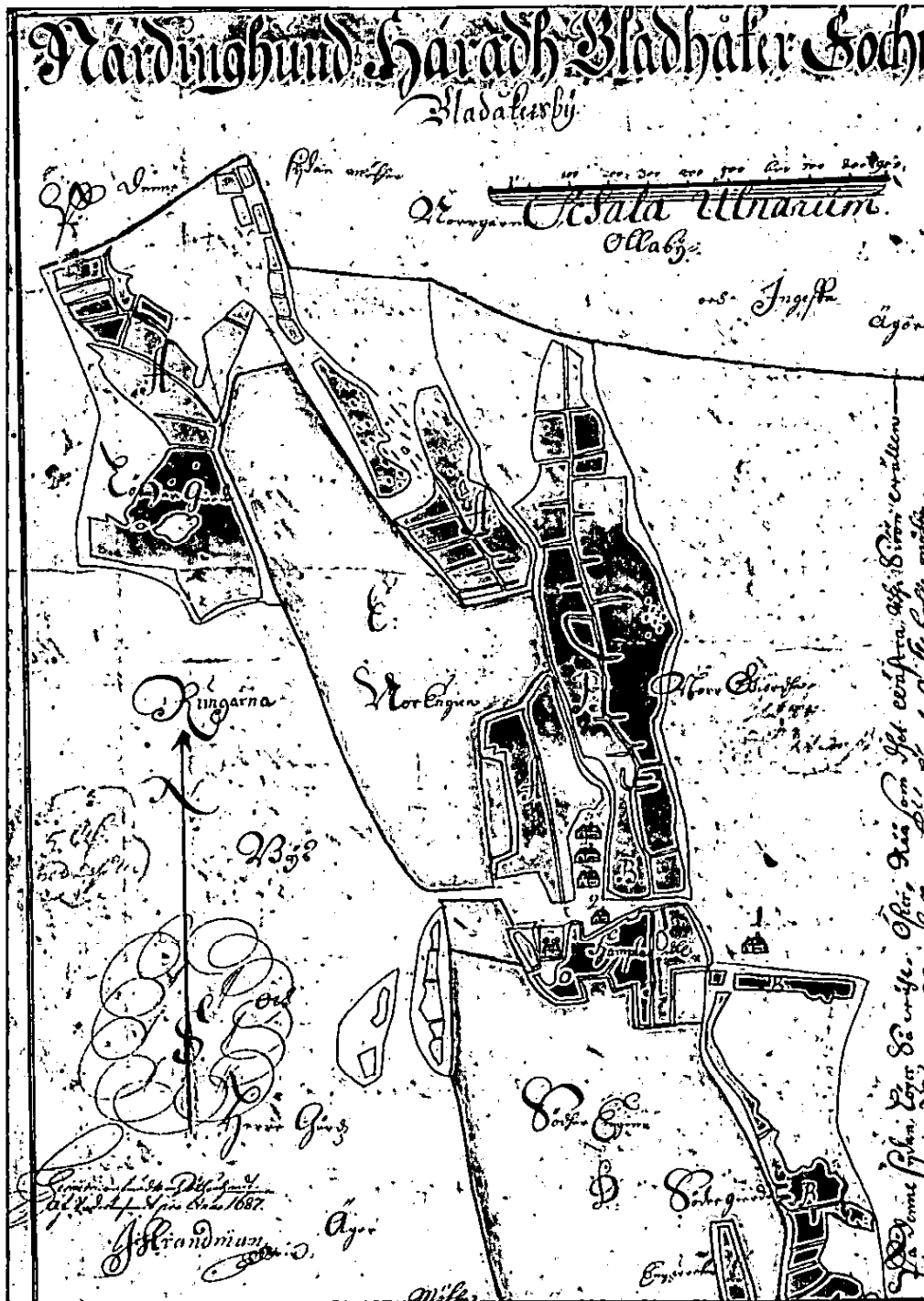
Några nedslag i Bladåkers historia

Byn

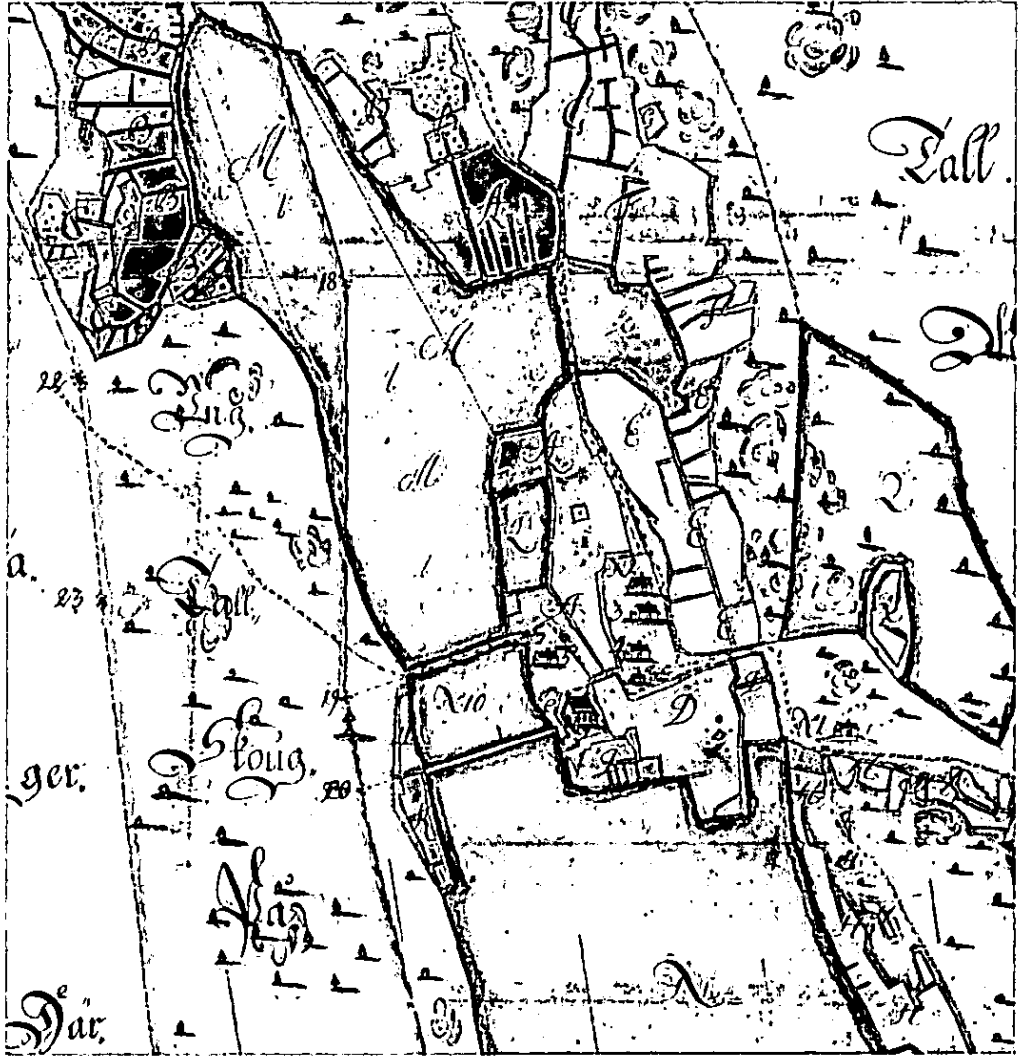
Bladåker ligger i Närke och var en del av det uppländska folklandet Tiundaland. Bladåker, socken i Uppland, är belagt första gången 1303 som Bledakær. Enligt Svenskt ortnamnslexikon har sockennamnet troligen övertagits från kyrkbyn. Namnet anses vara en bildning till ordet 'blad'. Efterleden -åker har ofta sin nuvarande betydelse 'odlad mark', men har ursprungligen betecknat en plats där man drev boskapen i bete. Förleden i namn på -åker beskriver ofta åkerns karaktär eller läge. Hur namnet Bladåker som helhet ska förklaras är således oklart. Häradet tillhörde Norra Roslagens domsaga och fögderi och bildade ett gemensamt tingslag med Vaddö och Häverö skeppslag till och med 1948. Häradets medeltida tingsplats var belägen i Gränsta utanför Knutby i häradets centrum.

Flera gravfält, framför allt norr om Bladåkers kyrka vittnar om en lång boendekontinuitet i området. Under medeltiden skedde kraftiga förändringar i samhället. Böndernas ägor skiftades i bestämda, rättvisa former (solskifte). Detta

resulterade i antingen välordnade radbyar eller mer oregelbundna klungbyar. Bladåkers by tillhörde gruppen radbyar. På en karta från 1687 syns tre gårdar på rad utmed bygatan. En fjärde (mindre) gård ligger söder om vägen och benämns under 1700-talet som *klockargård*. Dessutom finns en ensam (femte) gård längre österut (Östergården). På kartor från 1700-talet har ytterligare en gård tillkommit strax norr om kyrkan, Kullen kallad. De övriga gårdarna benämns då Norrgården och Mellangården.

Bladåkers kyrkby 1687. Byn omgärdas av åkermark (grå färg). De stora fälten i väster är ängsmark, Norra ängen och Södra ängen. Källa: Lantmäteriets arkiv.

Bladåkers kyrkby 1706. Källa: Lantmäteriets arkiv.

Karta från 1775 som visar husens placering i byn. Källa: Lantmäteriets arkiv.

I dag har bytomten ungefär samma utsträckning som tidigare. Gården Kullen har en mangårdsbyggnad från 1800-talets mitt. Huset har timmerstomme, femdelad plan och brutet tak med tegel. Fasaden är klädd med locklistpanel och ljusmålad. Byggnaden flankeras av en timrad dubbelbod från 1700-talet.

I vägkorset nordost om kyrkan ligger en mangårdsbyggnad på den tomt som tidigare benämndes Mellangården. Även denna mangårdsbyggnad är uppförd vid 1800-talets mitt och har en femdelad plan. Byggnaden har timmerväggar med faluröd lockpanel och tegeltäckt sadeltak. Intill bostadshuset finns en timrad dubbelbod och ett uthus som innehåller vedbod och garage. Norr om mangården (på den tomt som tidigare benämndes Norrgården) ligger en stor, vinkelbyggd ladugård och loge, byggd under 1800-talets senare del. Gårdarna har under lång tid varit sammanslagna men bostadshuset är numera avstyckat från den övriga delen av gården. Det stora ladugårdskomplexet har faluröda fasader och ett rött plåttak. Även Östergården ligger kvar på sin gamla plats utmed vägen, c:a 100 m öster om bytomten. Under 1900-talet har ytterligare bostäder tillkommit öster om vägen.

Under järnåldern framträder stormanssläkter med omfattande jordinnehav. De utgör grunden för adeln som i slutet av 1200-talet erhåller skattefrihet mot skyldigheten att göra vapenplikt till häst. I Bladåkers socken ligger Norrgarn och Rungarn som blev sätesgårdar redan på 1400-talet. Större delen av Bladåkers by har under lång tid hört under Rungarns gård.

Nyodling

En omfattande nyodling förändrade landskapsbilden under 1700- och 1800-talet. Järnplogen gjorde det möjligt att plöja de sankare ängsmarkerna, vilket tillsammans med sjösänkningar och utdikningar av myrar gav ny mark att odla. De stora ängsmarkerna norr och söder om Bladåkers by redovisas på en karta från 1901 som enbart åkermark. Samtidigt finns en rad nyodlingar redovisade på byns utmarker i öster. Under 1900-talet bidrog traktorer, skördetröskor, slåttermaskiner m.m. till ett allt effektivare jordbruk. Jordbrukets expansion avbryts på 1940-talet. Den fortsatta utvecklingen har inneburit en koncentration till större enheter, ökad mekanisering och en omvandling av det gamla kulturlandskapet med dess mindre åkersystem, ängar och genom betning hävdade hagmarker till ett alltmera markerat produktionslandskap

Vägarna i området

Vägarna i området finns redovisade redan på kartorna från 1600- och 1700-talet, varför det finns anledning att tro de är betydligt äldre.

Klockstapeln byggdes 1748. Till höger i bild syns bl a mangårdsbyggnaden från omkring 1850 på den gamla bytomten

Gården Kullen med mangårdsbyggnad från 1800-talets mitt.

Kyrkan

Under medeltiden infördes en ny religion, kristendomen, som med stöd av kungamakten snabbt vann inträde under 1100-talet. Landsbygden delades in i härader och socknar, troligtvis efter äldre geografiska gränser. Kyrkor byggs till en början som enkla träbyggnader som snart ersätts av rikt smyckade tempel i sten och tegel. Bladåker hade först en träkyrka innan den nuvarande kyrkan av sten uppfördes under slutet av 1400-talet eller i början av 1500-talet. Den numera ljusst spritputsade byggnaden är uppförd i gråsten med för byggnadsstilen typiska tegelgavlar som dekorerats med blinderingar. Sakristian är kyrkans äldsta del och härrör troligen från en äldre träkyrka. Vapenhuset är senare tillkommet och är även det försett med tegelblinderingar. Dörren till vapenhusingången har medeltida, vackra, smidda beslag, vilka också troligen härstammar från den tidigare träkyrkan. Långhuset täcks av tre ursprungliga tegelvalv. 1623 blev valv och väggar dekorerade med renässansinspirerade målningar. Denna dekor bekostades av Per Johansson Månesköld, dåvarande ägaren till Rungarns gård. Kyrkan och kyrkogården omges av en stenmur med en medeltida stiglucka. Invid vägkorset, strax öster om kyrkan, står klockstapeln från 1748. Den faluröda panelinklädda stapeln är uppförd av en byggmästare från Hargs bruk.

Som tidigare nämnts låg klockargården strax öster om kyrkan. Klockaren hade under medeltiden till uppgift att vårda kyrkklockorna och sköta klockringningen. Han fick senare andra uppgifter som biträde till prästen och församlingen, såsom kantor, sångare, kyrkvaktare, skolmästare m.m. Redan under 1600-talet tillkom klockarboställen, d.v.s. bostad och eventuellt jord som kunde disponeras av klockaren. Vid reformationen indrogs många klockarboställen och flera av dem anvisades åt kaplaner. År 1938 avvecklades jordavlöningsystemet för klockare och organister.

Vid kommunreformen 1862 övergick socknens ansvar för de kyrkliga frågorna till Bladåkers församling och övriga frågor till Bladåkers landskommun. 2010 bildades Knutby-Bladåkers församling, vilken ingår i Almunge pastorat. Bladåkers landskommun inkorporerades 1952 i Knutby landskommun och ingår sedan 1971 i Uppsala kommun. Samtidigt drogs länsgränsen om så att kommunen övergick från Stockholms län till Uppsala län.

Den medeltida stigluckan

Sockenstugan och skola

Sockenstuga kallades den byggnad där sockenstämma skulle hållas, eller andra möten, t.ex. kyrkostämma kunde hållas. Sockenstugor byggdes i Sverige från 1600-talet men ännu i slutet av 1800-talet saknade många socknar en egen sockenstuga. De boende i socknen, utom prästen, hade en förpliktelse att bidra till kostnaderna för underhåll av sockenstugan. I Bladåker finns en sockenstuga från 1800-talets första hälft, som under 1800-talets andra hälft byggdes om till skolhus. Den faluröda, tvåvåninga byggnaden karaktäriseras av höga fönster på övervåningens östra gavel. Skolsalen låg nämligen på den övre våningen medan bottenvåningen var lärarbostad. Skolhuset blev bespisnings- och gymnastiklokal, då ett nytt skolhus och en ny lärarbostad tillkom på 1930-talet. Både skolhuset från 1931 och lärarbostaden från 1934 har väl bibehållna, tidstypiska former och detaljer med faluröda, locklistpanelade fasader. Kring skolgården ligger ytterligare byggnader, bl.a. en tidstypisk uthuslänga och en källarbod. Undervisningen i skolan lades ner i början av 1970-talet.

F.d. skolhuset är numera bostadshus. Längre bort syns f.d. lärarbostaden och klockstapeln.

Skolhuset från år 1931

BESTÄMMELSER

Byggnaders placering och utformning

Det är inte bara kyrkan som är mycket gammal. Även den kringliggande bebyggelsen och landskapet har hög ålder och en mångfasetterad kulturhistoria som kan spegla samhällets utveckling från forntid till nutid. Men framför allt är det upplevelsen av kulturlandskapet med kyrkan som centralgestalt som med stöd av dessa områdesbestämmelser ska värnas och utvecklas.

Böndernas månghundraåriga brukande av jorden har skapat det öppna kulturlandskap som är av stor betydelse för kulturmiljöns upplevelsevärden. Ett fortsatt brukande av jordbruksmarken är därför av största betydelse för områdets karaktär. Plan- och byggnadsnämnden ser därför positivt på ett kontinuerligt utvecklande av jordbrukets fastigheter/byggnader. Med anledning av områdets höga kulturhistoriska och upplevelsemässiga värden är det särskilt viktigt att dessa åtgärder planeras och genomförs på sådan sätt att dessa värden inte påverkas negativt.

Kyrkobyggnaden har alltid varit väl synlig i det öppna landskapet och har därför ett högt miljöskapande värde. Men även upplevelsen från kyrkogården av det kringliggande kulturlandskapet har kvaliteter som bör beaktas vid prövning av ny bebyggelse i området. Etablering av vindkraftverk inom området bör undvikas då de riskerar att negativt påverka kyrkans och klockstapelns dominerande roll i landskapsbilden.

- Kyrkans dominerande roll i landskapsbilden ska särskilt beaktas. Ny byggnad ska placeras och utformas på ett sätt att den ansluter till områdets karaktär, bebyggelsemönster och landskapsbild. Se karaktärsbeskrivning.
- Ändringar av byggnader ska utföras varsamt så att dess karaktärsdrag bibehålls.

Bygglovplikt

Förutom den generella bygglovplikten gäller utökad bygglovplikt för följande åtgärder:

- Mindre tillbyggnad av en- och tvåbostadshus samt nybyggnad av komplementbyggnad.
- Ändring av tak- eller fasadmaterial på bostadshus samt omfärgning till annan kulör.
- Ändring av fönster på bostadshus som avsevärt påverkar byggnadens utseende.
- Uppförande eller större tillbyggnad av ekonomibygnader för jordbruk eller därmed jämförliga näringar, ändring av fasad- och takmaterial samt omfärgning till annan färgkulör.
- Rivning av bostadshus och jordbrukets ekonomibygnader

Marklov

- Schaktning och fyllning (såsom bullervallar).

Bygglovärenden som följer av den utökade lovplikten i dessa områdesbestämmelser kommer inte att debiteras.

OMRÅDESBESTÄMMELSERNAS FÖRENLIGHET MED ÖVERSIKTSPLAN OCH MILJÖBALKEN

Översiktsplan

Områdesbestämmelserna är en uppföljning av intentionerna i Översiktsplan för Uppsala kommun (2010).

Miljöbalken

Planförslaget bedöms vara i överensstämmelse med miljöbalken 3 kap 1 § avseende markanvändningens lämplighet med hänsyn till beskaffenhet och läge, föreliggande behov och en från allmän synpunkt god hushållning

KONTORET FÖR SAMHÄLLSUTVECKLING

Uppsala i april 2012

Ulla-Britt Wickström
planeringschef

Beslutsdatum

Godkänd av byggnadsnämnden för:

- samråd 2011-11-17

Godkänd av plan- och byggnadsnämnden för:

- granskning 2012-03-22

Antagen av plan- och byggnadsnämnden: 2012-06-14

Laga kraft: 2012-07-12